

Nové vydání této práce ale nutí též k zamyšlení. Zatímco archeologů zabývajících se středověkými městy jsou desítky, historici, kteří by dokázali následovat Kejřovu cestu právněhistorického výzkumu, bolestně chybí. Stejně jako se právní historiografie neobejde bez dalších oborů, zůstává naše poznání minulosti bez precizních rozborů právní problematiky neúplné. Kejřova práce představuje pro následování základ více než solidní. Najde v dohledné době pokračovatele?

TOMÁŠ BOROVSKÝ

Krzysztof KOWALEWSKI, *Rycerze, włodycy, panosze. Ludzie systemu lennego w średniowiecznych Czechach*, Instytut Historii PAN, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2009

230 s., ISBN 978-83-7543-088-2

Výzkum lenního institutu v českých zemích se soustřeďuje především na zpracování konkrétních lenních soustav. Je to pochopitelné, neboť komplexnost a zároveň jistá neuchopitelnost celé problematiky činí jakýkoli pokus o širší zpracování velmi složitým. Ani monografie Krzysztofa Kowalewskeho si nečiní nárok na syntetické zpracování a omezuje se na dílčí otázky fungování lenního práva v panovnické doméně. V každém případě je ale nutné počín polského medievisty přivítat, neboť prodat se nepřehlédnou houštinou často protirečících si pramenů vyžadovalo bezesporu mnoho času i trpělivosti.

Ve vstupní kapitole pochopitelně nechybí úvahy o počátcích lenního institutu v Čechách se všemi obligátními problémovými okruhy (návaznost lenního práva na starší domácí služební vztahy a s tím související otázka, zda se měnila spíše terminologie, nebo kvalita těchto vazeb; zakladatelská úloha Bruna ze Schauenburku a případně i Přemysla II. Otakara; význam zisku Chebska pro šíření lenního systému atd.). Lennímu institutu v nadsázce přisuzuje Kowalewski podobnou úlohu, jakou sehrálo při „modernizaci“ země ve 13. století městské či emfyteutické právo. Bezpochyby zajímavým detailem je připomenutí privilegia, jež umožňovalo Vokovi I. z Rožmberka vytvářet lenní vztahy na svých panstvích. Jihočeský rod totiž lenní institut ani později nezaváděl, a naopak se u lenních majetků, které do svých držav získal,

snažil o alodizaci. Právě počínání šlechty, která se při úpravách služebných vztahů opírala především o starší domácí zvyklosti, je v kontrastu se snahami panovníků, v jejichž plánech měl lenní institut posloužit jako nový nástroj organizace královské domény.

Kowalewski se ve svém výkladu neomezuje jen na tradiční pohled „shora“, tedy ze strany panovnické moci, ale důsledně mapuje i právní a sociální postavení vrstvy královských leníků. Využívá přitom i sémantické metody, která přes všechna úskalí přináší cenná zjištění. Autor přesvědčivě spojuje vrstvu manů s pojmem panoš, který indikuje služebnost a v sociální hierarchii šlechty stojí níže než vladyka, držitel svobodného statku. Nicméně i když je služebnost hlavním významovým polem termínu panoš, je třeba při jeho vyhodnocování postupovat opatrně, zejména pokud jde o mladší výskyty. Slovo „zpanošet“, užívané pro některé panské rody, neznamená jejich upadnutí do služebné závislosti, ale prostě zchudnutí. Cenný je rozbor článku LXXVI Maiestas Carolina, pojednávající o královských služebnících, kteří se chtějí nazývat vladyky (wladykones je i v latinském textu). Kowalewskeho výklad je zde komplexnější než úvahy Josefa Macka, který interpretoval uvedený jev v kontextu „pýchy urozenosti“; nicméně i tak je třeba si položit otázku, zda za úsilím o označování vladykou nebyla snaha o alodizaci manských statků. Pokud chtěl dotyčný prokázat svobodný charakter své majetkové držby, mohlo k tomu posloužit právě „vladyctví“ – ať již domnělé, či skutečné.

Velkou pozornost věnuje Kowalewski jagellonské epoše, která je obecně chápána jako doba pozvolného úpadku lenního systému. Do jisté míry se snaží rehabilitovat činnost krále Vladislava II., který učinil řadu kroků k upevnění královské domény a příslušných lenních systémů, byť jeho snaha nebyla příliš účinná. Bude ještě třeba zprokumat, jako roli v této souvislosti sehrálo zrušení odúmrti roku 1497. Kowalewski ho vnímá především jako těžký úder pro činnost dvorského soudu coby vrchní instituce lenního práva v Čechách. Důležitý nicméně byl i fakt, že zrušením odúmrti panovník ztratil možnost vytvářet nová léna, tak jak se to dařilo například Václavu IV.

Velkou pozornost věnoval Kowalewski královským lenním systémům, které přešly do vlastnictví či držby šlechty. Rozšiřuje zde výklad Josefa Macka, který barvitě popsal snahu bývalých královských manů o zachování svých práv i prestiže. Závěrečná čtvrtina knihy pak mapuje období „krize“ lenního systému, jejíž

počátky autor spatřuje již v době Václava IV. (možná však jde o určité zkreslení, které je dáno dochováním dvorských desek právě od Václavovy doby). V každém případě snesené doklady pro celé 15. století názorně dokazují, jak se diskontinuitní vývoj promítl do lenní soustavy a jak se s tím celý systém – ať již máme na mysli panovníky, nové nabyvatele lenních statků či prosté many – vyrovnával.

Knih *Rycerze, włodycy, panosze* je cenným příspěvkem k poznání lenního institutu, především pak z hlediska právního a sociálního postavení královských manů. Byť se v zemi nakonec prosadila tendence, kterou autor nazývá novotvarem „alodialismus“, sehrálo lenní právo při formování pozdně středověké společnosti důležitou úlohu. Kowaleského práce je milovým krokem k jejímu dosud jen neuspokojivému poznání.

ROBERT NOVOTNÝ

Torsten HILTMANN, *Spätmittelalterliche Heroldskompendien. Referenzen adeliger Wissenskultur in Zeiten gesellschaftlichen Wandels (Frankreich und Burgund, 15. Jahrhundert)*, Oldenbourg Verlag, München 2011
(= Pariser Historische Studien 92)

513 s., ISBN 978-3-486-59142-2

Publikovaná disertace Torstena Hiltmanna pojednává o problematice, která byla dlouho známa jen heraldickým specialistům, byť jde o jeden z významných fenoménů dvorského života pozdního středověku a raného novověku. Podle podtitulu se zaměřuje na francouzsko-burgundské prostředí, její záběr nicméně sahá i do dalších oblastí latinské Evropy. U nás je alespoň trochu povědomost o fenoménu herolda Karla IV. jménem Karlštejn, aniž bychom ale měli představu o jeho konkrétní činnosti, byť máme k dispozici formulářové dochování dekretu Václava IV. na jmenování krále heroldů. Dochovala se ale např. i zpráva o tom, že na Václavově říšské korunovací byly vyplaceny peníze čtyřiceti heroldům (s. 21), i když jistě nebyli všichni (a možná ani většina) z lucemburského doprovodu. Je proto třeba tuto instituci do českých kulturních dějin integrovat – tím spíše, že informace o turnajích v našich zemích jsou už poměrně dobře zpracovány. Zmínky

v heraldických kompendiích jsou přece jen zasuté a především zcela izolované.

Alespoň zběžnou četbu úvodních historizujících obecných pasáží Hiltmannovy knihy lze důrazně doporučit těm medievistům, kteří se věnují politické, ale i kulturní či správní historii. Najdou tu podnětů více než dost. Platí ovšem, že klasickou oblastí tohoto fenoménu zůstává Francie s Burgundskem a svým způsobem i Anglie, která ale má jiný vývoj. College of Arms, založená koncem 15. století, zde existuje dodnes. Takřka padesátistránkový obecně laděný úvod podává vnější historii fenoménu instituce herolda – od více než skromných počátků ve 13. století, kdy se jednotlivé osoby prozvěující heraldické znalosti začínají vydělovat, aby potom v přísné hierarchii pokročilého století 14. a pak zejména 15. ve svých špičkách dosáhly často významných postavení na různých dvorech. Naznačenou hierarchii Hiltmann kategorizuje do tří dost striktně se odlišujících stupňů. Od persevantů (termín autor odvozuje etymologicky od francouzského následovat, považuje je za začínající služebníky) přes heroldy „každodenního života“ až po muže, jimiž byli tzv. heroldští králové (případně i heroldský maršál). Ti se často podíleli na chodu dvora, neboť bez jejich znalostí i organizačních schopností by se většina místních dvorských ceremoniálů v době jejich rozkvětu takřka ani nemohla konat. Že přitom často překračovali své kompetence, se rozumí samo sebou; heroldi jako jednotlivci i jako stav si některé funkce či aktivity vybojovali, uzurpovali či na ně jednoduše spadly. Stávali se z nich hlasatelé, Hiltmann dokonce říká personifikovaní vykladaelé rytířské cti, byli na svých částích cestách i nositeli zpráv nejrůznějšího druhu a nepochybně právem je autor označil za svého druhu středověké publicisty, i když zpráv tradovaných toliko ústně. Shledáváme mezi nimi i původce literárních děl, převážně sice historické či historizující obsahu, ale připisují se jim i díla literární v užším slova smyslu. Zde půjde ještě o složitou práci různé autory jako heroldy doložit, neboť víme příliš dobře, jak často byl autorský podíl v středověkých opisech (a heroldská literatura není výjimkou) opomíjen. Zaznamenání hodné rovněž je, že přes vázanost jednotlivých osob na konkrétní prostředí (setkáváme se třeba i s heroldy konkrétních měst) vzniklo ve Francii roku 1407 společenství heroldů, které mělo dbát, ovšem bez jakékoliv exekutivity, na dodržování základních povinností členů této společenské skupiny.

Autor suverénně shrnuje základní literaturu, z níž ze současných badatelů vynikají dva autoři němečtí a dva francouzští. Z prvních je to